

Mart Tuisik

MEMUAARID

PEDAGOOGIKA
ARHIIVMUSEUM
FONDK 41489

Tallinn, 1937

Tori kihelkonna kool.

Asub Tori alevikust 1 verst Pärnu pool Pärnu jõe vasakul kaldal Hasseli veski tammi otsa juures. Praegune 6-a klassiline algkool.

Läksin sinna 1901. aasta sügisel. Kool algas 1. septembril.

Kooliõpetajad Mihkel Ollino - Kaseküla Koldemaalt ja Tõnis Tilk - Levi kooliõpetaja poeg. Esimene neist kooli juhataja. Olid ühe vanused ja ühe korraga seminarist tulnud. Mõlemad härrasmehed. Sel ajal olid üldse õpetajad paremini riidetatud, kui üksvahe Eesti ajal. Alati puhtad kraed kaelas, riided korralikud, habemed astud.

Ollino uhke ja isemeelne, püsti juuste ja pikkade vurrudega, ümmargune nägu, oskas heasti jutustada, kui oli tujus. Tilk väga tõsine, kerge käiguga, mustad juuksed veidi üle pea soet ud, samuti pikad vurrud, kuue nööbi alati korralikult kinni, kuna Ollinol olid alati lahti ja enamasti käsi püksitaskus. Ollino kas istus oma puldi taga ja sageli tukkus või kõndis mõttes mööda klassi. Tilk ei istunud pea kunagi, vaid käis klassi eel edasi ja tagasi. Ollino andis tükke üles ilma seletamata enamas-

ti, kuna Tilk seletas põhjalikult. Tilk õpetas alati esimest klassi, kuna Ollino kahte vanemat koos. Laulu tund oli ühine, mida õpetas Ollino. Hommikusel palvel Ollino mängis harmooniumi. Tilk luges palvet või ütles laulu sõnu, kui õpilased lugesid palvet, missugune kohustus oli vanema klassi õpilastel. Õpetajaid kutsuti - härra. Nad olid ka härrasmehed. Õpilastele kauged, kõrged ja kättesaamatud. Mõlemad väga tõsised. Mõlemad abiellusid sel ajal. Esimesena Ollino, kes võttis naiseks Aesoo Arakoja tütre Julie Tammani, kes oli Pärnu gümnaasiumi lõpetanud ja Moskvas olnud keskkooliõpetajaks. Valdas heesti vene ja saksa keeli ja ka muusikat. Tema andis mehe asemel mõned venekeele tunnid. Paistis silma tema hea väljareääkinine. Ta õpetas meid vene luuletusi ette kandma. Breviisil andis saksa keele ja klaveri tunde. Meid võtsin ka mina ühe aasta. Teisel aastal katkestasin ülejõu külmise kartusel, kuid tegin seda asjatult. Väga sümpaatne inimene. Minu ajal sündis neil vist kaks tütart. Isa viis tordi ka.

Tilk abiellus oma teenijaga, kelleks oli Selja endise õpetaja Ermi Õde, vist Liisa. See suri varsti, jättes järele poja Elmari. Tilk oli üldse nõrkade närvidega. Ravis neid ühe terve talve ja tema aset täitis noor õpetaja Karl Jaakson, kes vist praegu on Keismal koolijuhatajaks. Oli Saugest pärit ja hääldas "hallee-lujs", eriliselt rõhutades "lee", lapsed hakkasid teda hüüdma

"hallelujaks". Naise surm vapustas Tilka väga. Hiljem ta abiellus oma naise õega - minu kooliõega kihelkonnakoolist Emillie Ermiga, kellega ka minul oli kirjavahetusi juba õpetaja olles. Tilk jäi Ollino Venemaale minnes 1918. a. kooli juhatajaks. Läks aga mõne aasta pärast pensionile haiguse tõttu ja suri varsti Pärnus. Ta elas just poiste magamistoa kohal, armastas öösel poisse revideerida ja vallatustelt tabada. Ta käis väga tasa ja tal oli väike latern hõlma all. Tema tebanised olid ootamatud. Ollino käis harva poisse vaatamas.

Hiljem õpetaja põlves selgus Tilgas tunderikkas, kuid veidi väikse iseloomuga inimene, vähese teovõimega, kuid väga kehv kõneleja. Ollino selle vastu jäi ikka uhkeks, aga selle eest teoanimene ja hea kõneleja. Ta oli pällumeeste seltsi ja Laenu-Hoiu ühisuse asutaja ja nende kaua-aegne juhatuse liige. Ta ajas neile mõlemile hinged sisse. Tilk pole kusagil juhtival kohal olnud - tema seltskondlik tegevus piirdus vähese laulukoori juhatamisega.

Need kaks meest on Tori haridusloos terve ajajärgu loojaiks - olid nad ju üle 20 aasta kihelkonnakoolis tööl, kust käis läbi Tori ärksam ja praegu veel tegev noorus. Peale selle on Ollino seltskonnaelus jätnud sügavad jäljed. Tilk oli vast parem õpetaja, seletas rohkem, kuid iseloomu ja mehisuse kasvatamises näis Ollino vastand meetod olema kohasem - rohkem iseseisvat tööd, mehisuse kasvatamine.

Ollino kippus kangesti valla ametitesse. See ei

õnnestunud. Iga valimise eel olid suured nõupidamised Tohvi Jaaguga, kuid mõlemad kukkusid alati läbi. 1917 .a. sattus tema enamluse keeriskäikudesse - naine ühes, tema teises erakonnas. See viis tema vastu sakslastega, kelle vaenlane oli ta küll kogu aja, ta põgenes okupatsioonivägede eest Venemaale. Otseseks põhjuseks oli asjaolu, et ta kohaliku miilitse ülemana takistas sakslastel Tori riiginõisast vilja viimist. Oli olnud Venemaal õpetajaks ja tuli mõni aasta pärast seda sealt pptandina tuttavate kaasabil tagasi. Oli õpetajaks Hageris. Läks pensionile ja elab nüüd oma kodutalus Koldemaal Härrasmehena edasi, kuna naine ja lapsed rühmavad teha talu tööd. Ta on katsumud ühingutes jälle tõusta juhtivale kohale, kuid asjatult. Elab täieliku erakuna. Lastel pole suurt tulevikku: üks tütar õpetajaks, teine Kadakal perenaiseks ja kaks kodus.

Selja koolis vaadati kihelkonnakoolile suure aukartusega. Millegi pärast oli Selja kooli rajonist vähe õpilasi sinna läinud. Oli enne mind Mäti Rätsepe August Toom, väike pois, aga pidi olema väga andekas. Temale järgnes veel Heinrich Ern Kraavilt, kellest aga polnud asja.

Sinna kooli mindi voodiga, kuid leivakott ja pesukapp endised. Vist oli minul ka väike pann ja kruus kaases - seal oli pliit, kus võimalus kartulaid, putru ja teed keeta ning liha küpsutada. Söögivalmistamise riistu laenati üksteisele.

Kool oli kolme aastase kursusega, kuid kes tahtsid edasi õppima minna, need olid veel vabatahtlikult neljanda aasta. Neid oli siiski üksikud.

Selja koolist minuga ühes tulivad Aliide Kask, Johannes Tasane, Marta Tammann ja Mihkel Tehver, teisi ei mäleta. Hiljemaist mäletan: Mihkel Tuisk, Mihkel Saal, Hans Erm, Edvig Tõlp, August Kalbus, August Tehver, Minna Tilk (Kalsoja). Seda nelja aasta kestel, mis oli üpris vähe.

Kaasõpilasist esimeses klassis mujalt mäletan: Aleksander Lossmann Aescoost, Johannes Annusberg Aescoost, Jüri Tõlp Orekülast, Mihkel Lõmps ja August Kedar Sindist, Mihkel Gerbersõn ja Gotlieb Ritter Randiväljalt, Mihkel Tohver Toherast, Liisa Nuut ja Annete Reimann Vändrast, Maria Künnapas Torist. Teises klassis oli-jaist mäletan: Jüri Lossmann - Orava, August Miilberg ja Jaan Vogel - Tammiste, Friedrich Jürvetson - Kaseküla (siiski Selja koolist veel üks), Mihkel Tohver - Venerisu, Mihkel Ostrov - Saarisoo, Gustav Tilk - Levi koolist. Kolmandas klassis Karl Alberg Taalist, Theodor Pool - Piistaoja, Mart Lekstein - Aesoo, Jaan Tilk - Orava Karl Miil, Johannes Miilberg - Tammiste. Teises veel Theodor Lüdig Taalist ja Tõnis Tehver.

Hiljemaist on meeles: Helmy Puust, Hella Puust, Georg Puust, Mihkel Laas, Mihkel Riis, Mihkel Simmo, August Tehver, Johan Tõlp, Heinrich Laas, Herman Laas, Mihkel Tomingas, Andreas Toht, August Lossmann, August Pulst, Johannes Kask - Kõberoja, Paul Toom, Agnes Toom, Martin Pärn, Victor Puust, Mihkel Käsebier, Gustav Simmo, Katariina Miilberg, Helmi Künnapas, Jüri Mihkelstein, Emilie Erm, Arnold Tumm, Mihkel Pavelson, Martin

Ventsel, Karl Lumberg, Lutsius Treeiberg, Aksel Habicht.

Esimese talve õpilased olid eraldi klassis - jõe pool, teised üheskoos. Peale rehkenduse ja geomeetria olid ained II ja III aastal ühiselt õpetatavad. Laulmine, võimlemine ja käsitöö kõigile ühine. Väga raske oli teisel aastal, kus tuli vene keeles ja teistes vene keeles õpetatavates ainetes III aasta õpilastega koos õppida.

Ka siin oli järelvaataja - esimesel aastal Karl Alberg, siis Mart Lekstein ja viimasel Aleksander Lossmann, teisi ei mäleta.

Õppeained esimesel aastal: piiblilugu, katekismus, vene keel, eesti keel, rehendus, vene ajalugu, maa-deteadus, laulmine, joonistamine, võimlemine, ilukiri, käsitöö. Teisel ja kolmandal needsamad ja sinna juure kolmandas - geomeetria ja mõlemis keeduvilja aia-andus, mesindus, karjandus. Kõigis klassides oli vist ka midagi loodusloost.

Ollino oli ise õppinud suveti Venemaal aia- või põllutöö koolis, seepärast pani ta rõhku neile ainetele, mis polnud aga sunduslikud ametlikult, kuid õpilasile siiski sunduslikud. Neis ainetes polnud õpperaamatuid, vaid tuli kõik kirjutada vanema kursuse õpilastelt. Olid huvitavad ained ja andsid elu jaoks mõndagi. Kevadel ja sügisel oli tegelik aiatöö Ollino aias, mis tundus raskena, sest oli vabal ajal ja halbade riistadega. Talvel valmistati mesipuid ja

igasugu tulpe. Kõige selle tulemus, et Toris võttis aiandus sel ajal hoogu. Õpilastel oli raskusi, kuid see oli tänuväärne. Ka tervise seisukohalt füüsiline töö väljas oli hea. Kuid hiljem, revolutsiooni ajal, Ollino üle kohut mõistes pandi temale seda surmapatuks arvele.

Tilk oskas aineid huvitavalt käsitada. Õpilase silme ette kerkisid kaunid pildid vene ajaloo episoodidest ja vene keele lugemiku väikestest jutustustest. Ajalugu tuli jutustada, kuid keelt nõnda palju ei vallatud, seepärast said pähe õpitud. Mäletan, sügisel käisin pühapäeviti kodus metsas õppimas. Meelde on jäänud Kasega väljal rukkiorase põlluvahel õppimine - ühe vürsti lugu, kuidas madu teda tema oma surnud hobuse pealuust surmavalt hammustas. Seal juures samet roheline orase põld.

Esimesel aastal õpiti venekeelt "Ruskoje Slovo'st" ja sama järele ka ajalugu. Teisel ja komandal aastal olid õpperaamatud: Polevoi "Russkaja Hrestomania", Ulovaiski "Istoria Rossii", Malinini ja Burenini "Sbornik arifmetitšeskih zadatš. Soovijad ostsid sinna juure sama autori teooria. Olin hea matemaatiker viimasil aastal; uurisin seda teooriat põhjalikult. Sain tugeva aluse matemaatikast ja maigu suhu ning olin edaspidi koolides matemaatikas silmapaistev.

Geomeetria - väike raamat, ei mäleta kelle oma. Oli huvitav aine. Geograafia - ei mäleta. Maateaduses kui ka ajaloo osas olin ka tugev. Vene linnad ja nende tähtsus ning Vene ajaloo sündmuste kronoloogia olid

peas.

Eesti keeles - Jakobsoni lugemik ja Eineri grammatika. Eesti keel tundus kõrval ainena, kuid Ollino püüdis teda kaunis heasti läbi võtta, eriti grammatikat; edaspidi oli suureks kasuks. Rõhku pandi kirjatöödele, isegi luuletamis katseid tehti. Eeskujuks seati endine lõpetaja Mihkel Reinhold Tammistest, kes nüüd kümneid aastaid Viluveres õpetajaks, kes oli eeskujulikult luuletusena tõlkinud Puschkini "Tri palmõ" (kolm palmi), mida siis korduvalt ettekanti jõulupuul.

Õppereamatuid oli üldse vähe ja need püsisid algusest lõpuni muutmatult.

Nii Eesti kui Vene keelte õpetamine seisis lugemises ja jutustamises, õiges kirjas, ära kirjutamises (viimases klassis enne eksamisi paari kuu jooksul igapäev üks lehekülg), kirjatöodes ja grammatikas. Grammatikalisi harjutusi ei kirjutatud. Eestikeelseid luuletusi pähe ei õpitud, küll aga vene keeles, eriti Krõlovi valmid. Uue tunni läbivõtmine seisis selles, et õpetaja ise mõni kord, teine kord mõni vanem õpilane luges uue tüki ette, teised kriipsutasid tundmatud sõnad alla. Pärast seda algas sõnade küsimine, õpetaja tõlkis ja need kirjutati väiksesse vihku. Järgmine kord küsiti sõnu peast.

Ajalugu mõnikord jutustas õpetaja, aga teine kord andis ainult üles, seletades uued sõnad, mis samuti kanti vihku.

Rehkendus seisis enamikus ülesannete lahendamises tunnis ja kodus. Igal õpilasel oli selleks suur kaus-

tik, oma õmmeldud. Küsiti vastuseid, aga lasti ka tahvlil lahendada. Rehkendus oli üldse raske aine, üksikud said temaga toime, nagu Jaan Vogel, mina, Helmy Puust. Teised kirjutasid maha. Isegi eelmiste aastate õpilaste kaustikuid kasutati. Minul see luuletamine ei läinud kuidagi.

Joonistamine (risovaniye) seisis kopeerimises. Selleks olid põlised ja kulunud originaalid. Algasje pole meeles, kuid viimastest, mis pidid olema väga rasked, olivad: kiskuvad kuked, suur lille korv jne. Viimasteks olid mõned asjad loodusest ja tingimata keisri büst. Kes vähegi oli võimeline, see kolme aastaga joonistas kõik läbi. Mingisuguseid juhendeid ei antud, vaid muud kui trei. Joonistamine oli teatav hasart - tehti kodus ja vabal ajal - et aga kõiki originaale (nii neid nimetati) läbi saada. Tunni ajal vahetati neid, aga ka mõni kord tunni vaheajal ja õpilased oma vahel. Tunni ajal õpetaja vaatas töid ja töötamist vaikides pealt. Poolaasta lõpul võeti vihud ja hinnati neid. Olin joonistamises osav, oli number 5. Muidugi keerukamaid kontuure joonistati ka aknal läbi; see oli raske, sest paks joonistamise paber.

Võimlemine. Seda sõna otseses mõttes polnud, vaid see oli sõjeline õppus puust püssidega. Selle õpetajaks oli endine kooliõpilane, hiljuti kroonust tulnud vanem allohvitser Jaan Kask; oli hiljem politsei kordnikuks Saugas; puhastas selle valla hobusevarastest; oli lugupeetud oma ametis; praegu koduväimehena Urus

talumees; tütreid juba täiskasvanud - õnnetuseks kangel mehel pole poegi. Koht on eeskujulikult korras - head maad ja äialt heasti väetatud.

Laulmine. Veidi lauluteooriat - heliredel, kolmik- kõlad, nootide pikkus, paused, kuni noodi järele laulmine kaasa arvatud. Ollino ise suurustas, et tema karjasena määrand kuulmise järele kindlaks lõokese laulu helide kõrgust. Kiriku laul. Iga nädala anti üks laul üles ilma õpetamata; järgmisel nädalal tuli üelda peett ühe salmi sõnad ja laul ette laulda. See oli kõige ras- kem töö. Enamik jäi istuma. Reedel oli see tund. Siis reede õhtul oli see maja koraalhelisid täis - käidi üksteise järele anereas ja kõõrutati. Õnnelikud, kes saivad tema kätte ja ütlesivad veel õhtul üles, aga tuli laulu pärast istuda veel laupäeval. Koorilaulu harrastati ainult neljal healel ja väärtuslikke asju isegi soolodega, nagu "Ema süda". Hea laul oli koeli lööginummer. Lauldi noodist, igal ühel oma k rjutatud partituur. Selle õpetamine oli raske ja närvesööv, kuid Ollinol oli kannatust.

Igal sügisel sooritati üks käik loodusesse, kus Ollino seletas ja näitas taimi. Iga õpilane koostas omale herbaariumi, mis aga enamikul oskamatusel läks rikki.

Ollinol oli Mihklipäeval nimepäev. Siis kingiti temale midagi ja äratati lauluga. Olivad üsna väärtus- likud kingid, nagu raamatu kapi. See päev oli püha, kuid koju ei mindud. Anti siis kõigile saia ja mett.

Iga jõulu ajal oli, vist esimese püha õhtul, jõulupuul, kus esineti lauludega ja deklamatsioonidega. Oli üsna soliidne. Iga õpilane sai kotikese maiustustega, mis oli Ollino poolt tasuta.

Samasuguse programmiga pidu oli ka kevadel mõnikord. Kord oli minul ette kanda maailma pikk tükk. "Kingsepp Naaskel". Läks sassi ettekandmisel, häbi maailm täis - vanemad ja sugulased pealt kuulamas. Järgmisel aastal jäeti karistuseks deklamatorite hulgast välja. Repeetiitsioone ei tehtud, vaid igaüks õppis ise ja vastutas ka. Sel korral juhtus ka teine õnnetus. Osteti mulle kaunis hõlgtübar. See läks kaotsi - kas varastas mõni mõisa sulaste laps lähedusest, või hävitas mõni vaenlane; seda vaenu oli küll sel ajal.

Üks kord kevadel, see oli 1903 aastal, käisime Koldemäel Ollino kodu talus suve pidu pidamas. Läksime ja tulime ravis - püssid seljas, orkester ees, vahetegadel laul. Paradeerisime "Selja" koolimajas korteris olevast Vene sõjaväe topograafia ohvitserist mööda, see avaldas kiitust. Pidul oli Koldemäe karjaseal. Mäletan, Mart Lekstein, väga tagasihoidlik poiss, deklameeris "Kord Punik puskis"; see meeldis naistele - tahtsivad kõnetada Leksteini, kuid see hoidis kõrvale. Toideti meid võileibade ja piimaga. Cöök ja muud kulud (orkester) olid Ollino poolt.

Sellest järgneb, et Ollino oskas lapsi kasvatada elule, oskas tasuda laste headust heaga omalt poolt.

Nagu varem öeldud, oli teine aasta väga raske - pikad lund vene keelt õppida jutustama, see ei läinud

kuidagi. Aga ega armu ei antud - ei ainustki avitavat küsimust, Ollino laskis valkides seista kas või vee-
rand tundi ja siis käis: "Posle" - pärast. Nende pos-
lede' pärast tuli istuda mõnel esmaspäevaga alates igal
õhtul hilja ööni - kuni Ollino magama läks. Ja ega
nõnda hõlpsasti ei Peasenud. Järeldus - reede õhtu pea-
le kogunes neid terve hulk; siis võeti jõud kokku,
et neist vabaneda ja laupäeval koju peaseda. Kuid
tuli ka laupäevaks jääda. Ega siis ka enne ei pease-
nud, kui polnud õpitud.- Kas või hilja õhtuni. Ena-
masti tuli minna Ollino kabinetti üles ütlema, mis
juba ise nõudis julgust. Õhtuti hulgan järele õppi-
misel läks sageli müra ja vallatuseks. Siis pandi
kõik kella alla ritta. Kui see ei aidanud, siis iga
üks ise nurka ja tattnina lamp kätte. Minul ei ole
tulnud palju istuda, eriti mitte laupäeviti, kuid
mõnikord kippus siiski kannatus katkema. Eks ta oli
iseloomu kasvatamine.

Kõige harilikum karistus oli püsti kella all -
seal olid terved read kohe. Sageli anti ka venekeelseid
luuletusi pähe õppida.

Minu rangeim õnnetus ja karistus oli: Reede õhtul
kord sügisel oli minu kord minna tööle grupis, mille
vanemaks oli August Miilberg. Minul aga oli toit ot-
sas → oli vaja poest tuua heeringat. Küsisin poodi ja
sain loa. Kuid Miilberg oli pärast ette kannud, et minu
kord oli olla tööl. Sain laupäeval salmi pähe õppi-
da. Istusin hilja õhtuni. Salm pähe ei hakanud, pist-
sin koju. Esmaspäeval Ollino küsib, kes see võeras po

poiss seal istub. Õhtul, pärast sööki kutsus oma juurde, karvustas ja pani tunniks ajaks põlvili kabineti nurka. Nutt varaks. Kükijasin seal nurgas pimedas. Theodor Lüdigi tuli oma tükki ütlema, siis toodi tuli ja peasesin sealt tulema. Sealjuures ka põhjalik ja südamesse tungiv noomituis: "Vanemad suure vaevaga saadavad sind õppima" jne.

Päevakord ja tundide arv sama, mis Selja koolis. Vahe ainult selles, et kolmapäeviti olid viis tundi järjestikku ja ka esmaspäeval algas töö kell 8 oo, kuna Seljal vist algas kell 9 oo ning magama mindi kell 9 oo õhtul ja tõusti kell 5 oo, kuna Seljal vist oli öö pikem. Äratama pidid korrapidajad - oli suur mure klassis kella vaatamas käia. Vist kõlistati selleks kella. Äratamiseks, tundi, õppima ja magama minemiseks kõlistati suurt aisa kella, sellega ringi käies ruumist ruumi. Korrapidamine samasugune. Ainult siin olid eraldi lambid ja ahju poisid, kes puhastasid ja süütasid lambid, süütasid ahjud ja panid need kinni. Puud kandsivad korrapidajad. Petrooleumi poest käisid toomas suure nõuga, mis võeti vahepuusse, ja korrapidajad. Igale lambile ja igale ahjule oli oma poiss - suuremate hulgast lampevõõrik ja pesopnik. Lambipoisid olid vastutavad oma lambi eest - klaasid tulid neil omal osta, seega koolil kulusid polnud. Samuti olid korrapidajad vastutavad mööbli eest. Läks kaduma akna haake ja peldiku ukse hingad - neid tuli osta. Ostsin ühed hingad. Laupäeval oli suur vastuvõtmine ja üleandmine. Inventar kui ka ruumide puhutus võeti vastu. Ei olnud mõni vastu võetav, tuli olla korrapidajaks, kuni korda sai. Korratuid korrapidajaid

jäeti karistuseks veel korrapidajaiks. Mõned palkasid oma asemele kehvemaid korrapidajaiks. Korrapidamine oli ränk orjus. Eriti puude lõhkumine. Olid väga halvavad puud - suure jämedad haavad. Puid toodi koolile, õpetajatele ja köstrile naturaalkohustuse korras talupoegelt. Ega siis keegi häid puid ei toonud, pealegi kui omal polnud lapsi koolis. Jämedad tõsta haava ronid vedelesid aastate kaupa riidas tõugata. Talvel veetud puud laoti halvasti - kevadel oli poistel suur töö neid uuesti laduda.

Korrapidamises oli nõnda palju vahet, et tüdrukud võtsid osa ainult klasside pühkimisest, (või ei üldse), kuna magamise ja söögiruumid kumbki sugupool pühkise. Poised magasid all põhja pool otsas - Tilga korteri all. Siin oli üks suur ja teine üsna väike tuba ja sahvri. Klassidest lahutas koridor. Samasugune koridor, mis jõe pool pikenes köögiks, oli klasside teisel otsal, kus järgnes koolijuhataja korter. Tüdrukud elasid teisel korral, kus neil oli magamis- ja söögituba, köök ja klass. Õhtul nad vist õppisid üleval. Söödi eraldi. Õppimine sündis vanemas klassis üleval tulevalgel. Väike magamistuba oli nagu kõrgema seisuse jaoks - neljandat aastat olles magasin ka seal. Söömiseks olid kaks pikka lauda magamise toas pinkidega. Vanemad õpilased aga sõid sahvris otse riiuleilt. Viimastel aastatel seati sisse ühissöök tüdrukute toas üleval, soovijaile, kelleks olid jõukamad.

Söögi ajal läks sageli sõjaks. Alustati leivatükkide ja kontide pildumisega, mis sageli lõppes pingi jalgadega. Olid kaks kaenulist leeri - Suure ja Selja poisid.

See vaen oli alaline ja ilmes kõiges. Sügiseti leeri ajal olid endised kooliõpilased koolimajas ööma-
jal, siis oli sageli väga ägedaid lahinguid. Õpetajad nähtavasti sellest ei teadnud. Häda korral siin hõlp-
sasti ei mindud kaebama.

Tüdrukuid oli koolis üldse vähe. Alles minuga ühel ajal tuli neid kümnekond ja edasi ka juba rohkem. En-
ne seda aga olid 1-2 klassis.

Siin olid ka armulood, sellesaegses keeles "sehvti"
tegemised. Kiputi vabal ajal teisele korrale, kust
aga aeti kurjaga alla ja pühapäeviti pandi piiblit
lugema. Kooli iluduseks ja ihaldusobjektiks oli Ore
küla Mäeltmardi kaupmehe tütar Helmy Puust. Oli ka
tark ja uhke tüdruk. Laulis soolot. Kippusid manu
August Miilberg, Aleksander Lossmann ja ka mina olin
üks eemalt imetleja ja vaikselt kannataja. Minule

armastuse kirju saatis väike kena laps Rosalie Tilk
Kalmojalt. Karl Rebane pahas ja kadedas meeles sepi-
ses salmiku: "Preili Puust du bist ein öle nuust" jne.
Helmi oli kehva vanemate laps võera emaga. Jäi kihel-
konnakooli haridusega. Oli Toris seltskonnategelane.
Kippus mulle lähedale, kui olin Randiväljal õpetajaks.
Hiljem on jäänud närvihaigeks. Nägin kunagi aasta 20
eest - oli paksuks läinud. Praegu ei tea temast.

Koolis oli sunduskik vene keele kõnelemine vane-
mates klassides oma vahel. Eestikeele kõnelejaid, kui na-
nad sattusid õpetaja kõrvu, karistati. Õpetajatega oli
jutt ainult vene keeles.

Siin oli õpilasi üle 20 km kauguselt, need igal laupäeval kodus ei käinud. Minul oli 12 km. Olin seal mõne pühapäeva suure vee ajal ja ka talvel, rohkem lõbu pärast. Pühapäeviti seal olemine oli omaette lõbu. Vaba, ilma tööta. Omasuguste seas omad lõbud. Siis toodi leivakott pühapäeval järele. Paljud õpilased tõid nädala moona kodust seljas, enamikus aga ikka toodi vähemalt alevikku, kust üle jõe peasemine oli segaviitev, hobusega. Oli ju selk ajal Toris lodi -parv. Olen üksikud korrad moona seljas vedanud.

Siin raamatuid enam koju ei veetud alati, vaid igal ühel olid nad laua sahtlis. Neid oli ju terve virn.

Õpilaste keskel võttis maad aegajalt kaardi mäng. Mõnikord mängiti magamise toa täielt kastide peal. Siin oli igal poisil oma lukustatud kast. Minul oli kollane kandiline. Peal oli temal oksaauk, kuhu üks oli pistnud kuuli sarnase ümmarguse kivi nõnda kõvasti sisse, et see püsis alaliselt. Mängiti "lambapead". Kevadel tehti seda aias salaugastes, jõe kaldal võsas ja Virula metsas. Kaardid tehti enamikus ise: pildid joonistati ja värvid löödi pulgaga. Mõned olid otse meistrid. Mäletan väikest Mihkel Ostrovi ja pärastist Ministrit Theodor Pooli. Muuseas Pool oli ainuke, kes oli Ollino lauas söögil. Teine oli Gustav Tilk - Tilga vend ja selle juures. Kaardi mäng oli keelatud. Väga nobe oli Tilk luurama - elas ju just selle põrgu peal. Kaardid visati ahju. Mängiti ka sulgi ja nuge. Hookauppa oli moodis nugade püstmine - peost pihku nägematult

vahetamine. Pühapäeva õhtuti kippus tantsuks tüdrukutega Ringimängud olid lubatud. Sügisel ja kevadel harrastati õuemänge, nagu "Tagumine paar" jne.

Kevadel ja Sügisel oli suur kalapüük õngega. Igal poisil olid õnged sees. Mõned olid väga osavad, nagu August Miilberg ja Theodor Pool. Esimene viis kevadel kord isegi vaagnataie kalu koju. Saadi angerjaid, hauged, lutse, latikaid. Minul see asi ei õnnestunud. Mitme aasta kohta sain ainult ühe heeringa suuruse ahvena. Pole pärast seda kunagi huvi tundnud õngitsemise vastu.

Koolil oli raamatukogu - vene ja eesti keelne. Lugemine oli sunduslik. Mis seal oli, pole meeles - ainult huviga lugesin "Janseni kirju", "Rootsi Raudpea" ja teised. On meele jäänud üsna eriliste kaantega. Õpilastel tekkis mõnikord oma lugemise ring, kuhu toodi kodust raamatuid ja ajakirju. Minul oli rohkesti pühade albume (ajakirjade pühade numbrid). Suure lugejana mäletan Mart Leksteini. Temas aimati juba siis ajakirjanikku või kirjanikku, milleks ta ka sai. Tilk andis temale juhendeid lugemiseks - omapärased laused ja sõnad alla kriipsutada või välja kirjutada, vist keele ja stiili õppimiseks.

Ollinol oli kirjutusmaterjali laad. Seal osteti võlgu poole aasta kestel, iga kord esitades väikest sedelit nõuetava kauba nimestikuga. Sellel oli õpilase number, mis temale määrati sügisel esimesel päeval, peal. Minul on meele jäänud 53 - nime oli tähestikus lõpul. Need sedelid Ollino kandis raamatusse järgis, poogen

pikuti pooleks murtud, pikk kitsas raamat, kus igal õpilasel oli oma lehekülg.

Õpilaste arvu pidurdas osalt kooliraha - vist 10 rbl. aastas. Kõneldi, et Ollino ei heida koolist kedagi välja, sest tahab rohkem saada kooliraha. See läks kihelkonna konvendile, kes maksis õpetajate palgad.

Kooli lõpul oli eksam. Seda peeti kordamööda Toris ja Vändras. Kuid viimasel ajal ainult Toris, kuhu tulid ka Vändra poisid. Eksami vastu oli väga kibe valmistamine. Ollino tuupis poisse. Iga päev õigekirjutus vene keeles. Luuletused, lugemine, jutustamine, rehkenduse ülesanded, piiblitägu. Ja ka poisid tuupisid ööd ja päevad kokku. Eralduti aeda ja Virula metsa. Isegi öösel tule valgel. Hommikul oldi vara üleval. Üldse oli parematel õpilastel ka talve jooksul kombeks mõnikord öösel salaja klassi õppima minna - see aga oli keelatud. Eksam iseenesest polnud raske, sest aineid oli vähe - vist vene keel (lugemine, diktaat, grammatika, jutustamine, mõni luuletus), eesti keele lugemine ja jutustamine, rehkenduse ülesanne kirjalikult, piiblitägu, ajalugu, maadeteadus. Otsustav oli kirjalik osa. Aga siin oli teemade määrajaks eksami komisjon, kuhu kuulusid - esimees Pärnu linnakooli üks õpetajaid ja Tori ja Vändra koolide juhatajad. Viimase harilikult leppisid teemades kokku. Ja neid teemasid muidugi tuubiti kodus. Diktaat "Dva nuga" oli kümnel korral kirjutatud, samuti rehkenduse ülesanne. Luuletus oli omal valida. "Vaenlaseks" oli komisjoni esimees, keda mui-

dugi pandi auru alla ja aeti kogu aja head juttu, et ei kuuleks. Nõnda, et see eksam lõppude lõpuks polnudki hirmus. Kooli juhatajad juba ise kõiki ei lasknud eksamile, kes midagi ei teadnud. Ega ei kippunud ka keegi vägise - vist tehti nõrkade olemine enne kibedaks. Seekord olid komisjoni liikmed: esimees Pärnu linnakooli inspektor Tsiklinski, kelle juhtimisel tuli minul õppida hiljem (vist oli, kindlasti ei mäleta), Ollino ja Vändrast Anton Jürgenstein. Vist kirikuõpetaja oli ka - Rickhof. Ka teise õpetajad Tilk ja Gustel (praegu Selja kooli juhataja) oli väljas. Vene keelne tunnistus anti kätte sügisel. See on mul alles - Nr 50. Loetletud on ainult mittesunduslikud ained - ajalugu, geograafia, eesti keel ja ilukiri - kõik 5.

Kaaslasist eksamil mäletan: Aleksander Lessmann, Mihkel Tohver, Johannes Tasane, Jüri Tõlp, August Miilberg, Gustav Tomingas, Johannes Haas, Al-nder Tõlp, Johannes Annusberg, Mihkel Gerberson. Vändrast Georg Maurer (nüüd Milvere), Peeter Sagar, (surnud, oli õpetaja ja ajakirjanik), Ernst Bergmann (oli õpetaja, nüüd rikas laevaäri omanik Tallinnas) ja Jüri Kornfeld (Tori Liivaoja Tooma poeg, nüüd juba ammu õpetaja Pärnus Karja tn.) . Vändra poisid tulivad suure lärmiga, aga torilased olid teadmisilt kanged. Eksam oli 4. juunil (uus kalendri järele 17. juunil 1904. aastal.

Eksamile minejad olid pärast teisi nädalapäevad üksinda - oli kibe töö aeg, aga ka ilus aeg.

Igal õpilasel oli ka veidi raha kaasas. Osteti poest suhkurt, heeringaid ja ka kirjutuse tarbeid. Ehk neid oli parem võtta koolist - sai võlgu. Arvati ka, et Ollis nõi see poest toomine ei meeldi. Poes käidi kella 16.00 - 18.00 vahel vabal ajal. Poes olivad: Altpood Vene kiriku juures (A. Tohver), Treubludt (lodja otsas) ja vana ning noor Raudsepp vallamaja juures. Kord, mäletan, tulime andres Tohtiga hilja pimedas poest. Tori mõisa vahel tulid meile kaks suurt mõisa koera kallale. Toht hoidis minu varjule. Siiski kurja ei teinud.

Ollinäl oli paat jõel pealpool paisu. Kevadel oli sellega lubati ja käidi sõudmas. Kevadel oli suplemine j jões.

Viimast aastat olles oli siatööd õppimas Tõnis Tohver Toherast. Vanemad poisid käisime temaga õsiti õunu valamises. Poeti põsesasse peitu. Oli hirm. Poolest õöst min-di nagama. Ühel ööl võeti mingisugune seda tunginud hulgas kinni ja terve kool käis teda urädniku juure viimas õösel.

1904.a. sügisel võeti tagaveraväelasi ja saadeti orke kestriga Pärnu - Vene-Jaapani sõtta minemiseks. Oli õudne asi. Minu tuttavaist läks meie endine suviline Jaan Kiiet. Oli suur kaastundmus. Jaan vabanes aga vare-ti, vist oli eneseks viga teinud ja põeb seda eluaja. Kroonuteenistusest kõrvale hoidmine oli väga noes vene ajal. Tehti omale tiisikust, kõhuhaigusi, südame haigust ja makseti raha.

Ollinol käis vene leht "Birževõje vedomosti". Post tuli kolm korda nädalas vallamajja. Kodus käijad tõid

posti ja lehti hommikuti. Lugesime sõjatesteid väga hooliga. Ettelugejaks oli Riinoja Mihkel Tohver.

Õpilastel oli viisiks tellida igasuguseid hinnakirju. Mäletan Zimmermanni muusikariistade äri omi. Telliti lihtsalt piltide ja hasardi pärast. Sel ajal hakkas ilmuma Spubl-Rotaria ajakiri "Majapidaja". See meeldis poistele ja paljudest kujunesid selle tellijad ja lugejad edaspidi. "Majapidajaga" ühes on mul meelde jäänud Tohere Kopli Mihkel Tomingas. Tena oli lodev ja laisk poiss. Oli kombakar, kombeks, kui tundi ei teadnud, siis tehti end haigeks - jäädgi päevaks voodisse. Arsti ei kutsutud ja eriliselt neid haigeid ei kiusatud õpetajate poolt. Kuid kaasõpilased ise kiusasid. Mäletan, Tomingale pandi ilma korgita pudel veega voodisse - veski jooksis voodisse. Tõsistest haigetest teatati vanematele, mõni õpilane läks käsku viima, ja need viidi koju. Arst ei käinud korgagi. Kord oli üks poiss teisele viga teinud ja õpetaja sundis poissi arsti juure viima; see oli viinud hobuse arsti (looma) juure, mis oli kaua kõneaineks.

Õpilaste nimestikku tuleb veel tublisti täiendada: klassikaaslased: Mihkel Neerut - Palkoja, sugulane Sitre kaudu, Gustav Tomingas ja Aleksander Tõlp (Järvaselja) - kõik Selja koolist, Johannes Jõgis - Aesoost, Hans Põldsam - Saarisoo, Eliise Toomingas - Selja, Johannes Haas - Kõrgoja, Eisa Ollino - Muraks Naudi, Aleksander Rebane Tori mõisast, Mihkel Tilk - Vireksaarest ja Liise Reimann Iuhkalt.

Vanemates klassides: Eliise tomberg Taalist (Tombergisi oäi vist kaks tüsedat, pikka tüdrukut), Gustav Tohver - Tohera Altpere, Mihkel Jantson - Viluvere mõisast, Aleksander Raba - Taali õpetaja poeg, August Tilk - Kingu, Tõnis Tehver - Puista Aru, Karl Rebane - Tori mõisast ja Andrei Tults Taalist.

Nooremaid: Mihkel Ollino - Päästale Uuetoa (Jõulu Aliide mees), Johanna Ollino - Muraka Nuudi, Andres K Kukk Seljalt, Mihkel Kukk - Lodjamehe poeg, Minna ja Ros Rosalie Tilk - Mannare Kalmojalt, Kristjan Eberhard - - Tammiste Torult, Karl Neerut - Palkoja, Mihkel Tilk - - Aesoo Nebuka, Jaak Lekstein - Aesoo Lepalohu, Gustav ja Johannest Tohver - Tani Kopli, Johannes Penjam - Peni (Seljalt), Villen Kallaspoolik - Toherast, Georg Holtsen - Tammiste kirjuteja poeg, Jaan Arenberg - Tammiste Sarapuult, Mart Laas - Randivälja Soovikult ja Jaan Tõlp - Järvaseljalt.

Ollino naitudes siganes teisele korrale ka mingisugune supi kool vallakooli kavaga. Seal käisid Tori alevi ümbruse lapsed. Noorematest mitmed kuukusi sinna.

Üksikute silmapaistvamate õpilaste iseloomustus katse ja nende edasine elukäik:

Theodor Mardi p. Pool - Piistaoja ainuke poeg. Jõukad vanemad. Oli hoolas, andekas, heasüdamlik. Läks ja lõpetas Pärnu gümnaasiumi, Riia politehnikumi põllumajandus fakulteedi. Väljamaal täiendand. Oli esimesi Eesti vabariigi põllutöö ministreid. Tööstuskoondlane. Tema töö on mõisate likvideerimine - maaseadus. Peab oma isa kohte - eeskujulik koht.

Tegaleb kutseühingutes, poliitikast kõrval.. Toris
poliitilise avalikust elust osa võtnud.

Aleksander Jürä p. Lossmann - Aesoo Mäecjalt.

Praegu uus nimi - vist Loosme. Lõpetas H. Trefneri
gümnaasiumi ja Tartu ülikooli Matemaatika fakulteedi.
Praegu Pärnu gümnaasiumis õpetaja. Oli Vabadussõja ajal
9. polgu ajaloo või päevaraamatu pidajaks vabadel suve
kuudel. Vaikne, heatahtlik.

Karl Jüri p. Tomingas. Selja kooliõpetaja poeg. Vaikne, :
Vaikne, andekas ja töökas. Joonistas väga hästi ja
kahe käega. Lõpetas Pärnu gümnaasiumi ja Tartu üli-
kooli arstiteaduse fakulteedi. Oli 1918.a. arstiks
Jakobis. Vabadussõjas sai Vabadusristi. Nüüd "Sevaldi"
arst. Eriala härvil.

Jüri Tõlp - Orekülalt. Oli kaadunud silma piirilt
koolist saadik. Näinud pole, kuid kumlu järgi teenib
Riigikontrollis. On lõpetanud vanemas eas ülikooli.
Vanapoiss. Nagu oli koolis, nii ka nüüd erak. Hea mate-
maatiker oli.

Johan Tõlp - Oreküla Juta. Oli kusagil linna kooli
juures pedagogilistel kursustel. Enne aga Sindis kursustel
ja õpetaja Randiväljal. Siis oli õpetaja Ares. Sai õpe-
tajaks Tartu, kus praegu on lõpetanud ülikooli põllu-
majandus fakulteedi.

Gustav Tohver - Tani, Kopli. Ilma iseloomuta pehme
poiss. Ena nägu, sellepärast hüiti "Tilde" poeg. Väga
andekas. Lõpetas gümnaasiumi, siis Vene sõjakooli. Tegid
katsed Vene kindralstaabi akadeemiasse, kuid tuli revo-
lutsioon. Tuli optandina Eestisse. Õppis varemalt üli-
koolis matematikat. Hiljem lõpetas õigusteaduskonna.

Teenib Riigikontrollis. Võttis naiseks liht talu tüdruku - Ristule Jüri Tomassoni tütre. Elab väga kokkuhoidlikult. Riietuses lohakas koolist saadik. Teeb igal suvel odavaid väljamaa reise.

Andres Tults - lõpetas põllutöökooli. Praegu põllutöö koolis kusagil õpetaja. Intelligentne, asjalik ja tark poiss. Pole koolist saadik näinud.

Jüri Mardi p. Lossmann, nüüd Loosme - Oravalt. Lõpetas Soomes põllutöö kooli. On täiendanud välismaal. Oli Toris meieriks. 9. polgu orkestris. Pärast sõda sai teenistuse Läänemaa valitsuses, kus püsib praegu. Koolis oli soliidne, kaunis tumeda peaga, aga terava keelega. Praegu Haapsalus väga lugupeetud töömees ja seltskonna tegelane, samuti naine. 2 poega.

Aleksander Raba - Taali Urumarja õpetaja poeg. Lohakas ja laisk, nagu haritlaste lapsed kõik enamikus. Lõpetas linnakooli, oli õpetajaks Eesti asunduses. Pärast kooli pole näinud. Olevat surnud.

Gustav Tomingas - Selja kooliõpetaja poeg. Saamatu. Olime koos Sindi pedagogilistel kursustel, kus jäi istuma. Lõpetas järgmisel aastal. Läks üle muusikale - õppides Riias. On surnud.

Johannes Tohver - Tanti Kopli. Lõpetas linnakooli ja pedagogilised kursused. Oli Koongas õpetajaks. Õppis turba tööstuse eriteadlaseks. Oli Tallinna linna turba tööstuse juhatajaks. On surnud. Väga vaikne ja vennast palju vähem andekas. Oli isa poeg.

Jaan Mihkli p. Arenberg - Tammiste Sarapuult. Vaikne, väike, filosoofiline poiss. Luges palju. Lõpetas

pedagogilised kursused Sindis. Oli õpetaja Seljal.
Seltskonna tegelane. Suri Maailma sõjas.

Karl Alberg - Taalist. Lühike, tüse ja tark poiss.
Õppis Pärnu linnakoolis, kust läks õpetajate seminari.
Oli õpetaja Taali ministeeriumi koolis. Sõjas tõusis
kapteniks. Vabaduse Rist. Oli kodus paremees. Joomise
järelduksel jäi hätta. Oli uuesti õpetaja mitmes kohas.
Ka praegu. Poeg juba sõjaväe teenistusest läbi.

Kart Lekstein - Aesoo Lepalohust. Isa oli suur
joodik, väga kange mees - sõitis alati täkkudega. Poeg
oli vaikne, hea õppiija. Raamatukoi. Oli vanem poeg,
kuid jättis koha. Lõpetas Pärnu linnakooli. Ajakirja-
nik Pärnus. On ka luuletuste kogu ilmunud.

Theodor Lüdigi - Taalist. Elurõõmus ja heasüdamlik,
pika kasvuga, keskmine õppiija. Lõpetas Sindi pedagogika
klassi. Oli õpetaja Viiral ja Kilingi Kikeperas. Suri
tiisikusse.

Hella Puust - Oreküla Mäeltmardilt. Jäi kooli järe-
le koju. Kuid Maailma sõja ajal sai asetäitjaks õpetaja-
jaks Leville. Õppis, omandas kutse ja praegu lugupeetud
õpetaja end. Kihelkonnakoolis.

Georg Puust - õppis vallakirjutajaks ja teenib praegu
Virupaal. Oreküla Mäeltmardilt. Intelligentne perekond seal Mäeltmardil.

Herman Laas - vaikne, töökas poiss. On politsei
teenistuses Tallinnas heal kohal.

August Tehver - Toherast. Tüse töömees, hea iseloomuga.
Lõpetas Pärnu linnakooli, oli Pärnu linnavalitsuses ametis. Surnud.

August Lossmann - vaikne poiss. Õppis vist linnakoolis.

Pregu Pärnu gümnaasiumi asjaajaja.

August Pulst Päästale Irvilt. Lõpetas kunsti kooli. Oli Eesti rahva Muuseumi juhataja. Annab joonistamise tunde. Organiseerib Muusika Muuseumi. Teeb sellega ringreise. Asutas Tori Muuseumi ühingu. Igal pool viljakas tegelane. Olime koos Tori minevikku käsitava ühingu asutamisel. Läksime lahku Pulsti kangekaelsuse tõttu. Fanaatiline muuseumi mees.

Mihkel Käsebier - Levilt Oli ja on vist praegu Tori Postkontori ülemaks.

Gustav Simmo - Müürilt. Lõpetas õpetajate seminari. Sattus sõjaväkke. On tõusnud majoriks. Kaks Vabadusristi 7. polgust. Ajaloo komitees. Haiglane. Fanaatiline ajaloolane. Tema algatusel asutati Tori kultuurajalooline ühing.

Karl Luuberg Tori pottsepa poeg. Oli väike pois. Müüd suure pottsepa äri omanik Tallinnas.

Lucius Treiberg - Tori valla kirjutaja poeg. Sattus sõjaväkke ja tõusis kapteniks auto-tanki rügemendis. Tubli töö mees, kuid isiklikus elus räpakas ja iseloomuta. Sattus Vabside keerisesse. Istub kinni.

Jüri Riis - Riisa Hoolmikult. Lõpetas kunstikooli. Oli õpetajaks Pärnus. Sõja ajal suvel 9. polgus Muuseumi esindajaks. Rändas Kanadasse. Sattus alkoholi küüsi. Olevat surnud.

Mihkel Jontsor - Viluvete mõisast. Valju jutu ja kõnaxsõja ja kõva sõnaga. Julge. Hea deklamaator. Lõpetas Pärnu linnakooli. Oli vist vallakirjutaja. Ühe riigikogu liige sotsialistide erakonnas. Juhtus mingi raiskamine. Praegu vajunud teadmatusse. Suur perekond. Sümpaatne mees.

Johannes Penjam - Tõia Pevilt. On politsei komissar Pärnus.

Hans Põldsam - Sarisoo metsavahi poeg. Oli 9. polgus kirjutaja. Nüüd politseis, Vist Pärnus.

Tõnis Tehver. Toherast, õppis eednikuks. Teadmata kus.

Jaan Tilk - Orava. Pikk, keskmiste annetega poiss. Teenib Tallinnas raudteel.

Mihkel Tohver - Tohera Riioja. Väga elav, andekas ja heasüdamlik poiss. Oline ühes Sindis pedagogika klassis. Oli veidi aega õpetajaks Viiral. Jäi närvi haigeks ja vaim tuli peale. Isa oli usklik - kiriku võõrmõnder.. Õppis misjonäriks. Pidas ja peab seda ametit Haapsalus. On maja omanik. Oli vahepeal linna sekretär, tubli töö mees. Kuid närvid ütlesid üles. Võttis vanas eas naise. Elavad kahekesi Jumala riigi asjadele. On samuti elav ja liikuv. Veidi kõveraks jäänud. Käib kiirelt ja kõva sammuga. Tegeleb vahatahtlikult misjoni alal, organiseerib pühapäevakooli lastele.

August Jaani p, Kalbus - Kõstrilt. Lõpetas linna kooli Pärnus. Algas kirjutaja ametiga raudteel. Nüüd raudtee valitsuses raamatupidaja. Katsus ülikooli minna. Ei jõudnud. Tervis kehv - sõja kartusel rikkunud. Toris väike koht kõstri talust. Käib seal suveti tööl.

Mihkel Tõmingas -Tohera Kopli. Oli laisk poiss. Suure jutuga. Venna kaudu sai Vabadussõja ajal sõjaväe ametnikuks.. Oli kodus peremees, kuid jäi sõjaväkke teenima. Suri mõne aasta eest.

Pärast kooli pole näinud:

Mihkel Lõmps, August Kedak (olevat surnud), Liiss Nuut, Maria Künnapas, Jaan Vogel (surnud), Aleksander

Miil (oli üle 20 aasta vana), Martin Pärh, Agnes Toom, Viktor Puust, Arnold Tumm, Martin Ventsel, Karl ja Aleksander Rebane, Elise Tomberg, Kristjan Eberhard, Andrei Künnapuu, Mihkel Tilk Vireksaarest.

Peremeesteks kodus on: Mihkel Tuisk, Mihkel Saal, Hans Erm, Johannes Annusberg, August Miilberg, Johannes Miilberg, Mihkel Riis, Mihkel Simmo, Andres Toht, Johannes Kask (Kõveroja), Johannes Kask (Kambatsi), Jüri Mihkelstein, Aleksander Tõlp, Johannes Jõgis, Tõnis Tehver (Puista), Mihkel Ollino, Mihkel Tilk (Nebuka), Georg Künnapas, , Theodor Pool ja Ritter.

Alide Kask Olevat ühel Ohvitseril mehel. Minna Tilk abiellus kehvast olukorras; isa lasti maha, süüdistades teda koränik Lauri tapmisest osavõtus; talu läks võerastele ja lapsed jäid ilma peale. Mihkel Gerbersonist ei tea mitte midagi. Anette ja Liisa Reimannidest ei tea. Friedrich Jürvetson oli lihunik Sindis: on surnud. Mihkel Ostrov (Saarisoo ja Mihkel Tohver (Venerisu) ei tea. Gustav Tilk Oli Tallinnas Rätsep; surnud. Helmi Puust - ei tea. Heinrich Laas - metsapraaker. Paul Toom on kaotanud jala; oli Tori vallavanem sotsialistide poolt. Katarina Miilberg - on läinud ühele lesele mehele Asoosse. Helmy Künnapas Raiesmikult on surnud. Emilie Erm - õpetaja Tilga lesk naine - elab tütrega Pärnus. Mihkel Paavelson - Tammiste Kooli; joodik ja roimar. Selma Künnapas - ei tea. Johannes Haas - pole pärast kooli kokku puutund; olen näinud raudteel sõitmas, vist Tallinnas. Elsa Ollino oli Kõigus mehel, perrandas talu. Gustav Tohver - Tohera Altpare - ei tea. August Tilk - Kingu; on usklik; teenis 9. polgus all-

ohvitserina. Johanna Ollino - ei tea. Villem Kallas-
poolik oli 9. polgu ülema kutsar Vabadussõjas, elab
vist isa saunas; sadulsepp. Georg Holtser oli isa
asemel kirjutaja Tammistes; ei tea kus. Mart Laas -
Randivälja Soovikult - Maailma sõjas surma saanud; sõtta
minnes nutnud - aimanud sастust ette.

Nii oli ja on see õpilaspere. Iseloomu jooned
on kõik selgelt peeles, kuid sulg on nüri neid taba-
ma. Suur osa on isataludes peremehed ja seltskonna
ning omavalitsuse tegelased. Teine suurem osa rändab filmi
ilmas ja otsib õnne. Mitmed on aga varisenud manalas-
se juba. Silma torkab suur arv, kes Sindi pedagogika
klassi kaudu tüürisid õpetajateks. See oli kõige oda-
vam ja hõlpsam leivale peasemine. Ollino ka seda soo-
vitas. Üldse andis tema õpilastele head nõu edasiõppi-
miseks võimete-annete ja varanduse kohaselt. Kõrgema
lennu on sooritanud Theodor Pool - minister ja järg-
nevalt mina. Endisist õpilasist on Tõnis Kalbus olnud
minister ja Mihkel Kleassen on riigikohtunik. Ka endi-
seid õpilasi on rohkesti õpetajajaks õppinud, nõnda:
Aleksander Kalbus (oli Randiväljal), Tõnis Kalbus
(oli Vändras Juurikarul ja Pärnus), Andres Tilk Elbist
(oli Saugas, Kaelases ja praegu Kihnus), Georg Pärn
(oli Tahkurannas ja Seljal), Mihkel Martson (on Viiral),
Mihkel Tilk (oli Levil, sai sõjas surma), Andres Tuisk,
minu onu (oli Vändra Vakil, Seljal ja praegu Venemaal
Krimmis), Jaan Martson (Koongas), Tõnis Erm (oli Sel-
jal, Pööraveres, praegu Vändra Karjal), Mihkel Rein-
hold (Viluveres), Hans Siitam (Suigus); ka Ollino ja

Tilk on selles koolis ise õppinud.

Pooled õpilased lahkusid koolist ilma eksami andmata. Istune jäädigi peaaegjalikult teise klassi. Aga ka kolmandast lahkusid paljud ilma eksamita. Ollino sõel oli kaunis tihe.

Nõndasugune oli see Tori kihelkonna kool, kus õppisin neli aastat. Oli tööd ja raskuseid, kuid oli ilusaim aeg elus. Ta andis siiski elu jaoks häid teadmisi Tori elanikele. Edasiminejatele oli ta tähtsaks astmeks. Ollino ja Tilk on kümnete aastate jooksul raiunud oma nimed sügavalt Tori kultuuri ajalukku. Nad olid õpetajatena nagu loodud üksteise täienduseks. Tilk - üksikasjalik, metoodiline, põhjalik, väsimatu tuupija - oli nagu loodud mitmest koolist kokku tulnud õpilaste nivelleerimiseks ja ettevalmistajaks järgmise astme raskemale ja iseseisvale tööle. Ollino kasvatas iseloomu ja andis teadmisi eluks ja edasiõppimiseks.

Kaks tüsedat meest.

Mälestustes ringi rännates tuleb juure uusi elamusid ja kaaslasi. Õpilasist meenuvad veel Jēhannes Lilienthal Suigu Ojalt; pika kasvuga, hää tahtlik, kuid mitte silmepaistev poiss. Anna Holtser Tammiste Mahlemalt; väike tragi tüdruk. Neid kumbagi ei ole näinud pärast kooli.

Üldiselt õpilased gruppeerusid koolide kaupa. Kolm tugevat koondist olid Viira-Aesoo, Tammiste ja Randi-välja. Selja ja Levi olid vähem kompaktsed. Esimene grupp oli kõige kaugemalt, ühine tee aga ka suurel arvul pühapäeviti koolimajas olemine liitsid neid. Neil oli

- 32 -

ka mingi suurem enese tunne. Nendega liitusid Taali poisid. Teine grupp käis igal öösel kodus - jälle ühine tee ja ühised seiklused. Tammiste - ükstees. Kaks vastasleeri kaklemistes moodustasid peaaesjalikult Tammiste ja Viira-Aesco (ühes Taaliga). Selja ringkond oli liiga lai. Üks osa Suigu kaudu liitus Tammistega, Teine Tori aleviku kaudu Oore-Randiväljaga ja kolmas Murakalt Leviga. Arvult olid Selja ja Levi ka väiksemad. Vanemad õpilased sel ajal kuulusid kahte esimesse gruppi, mis andis neile erilise kaalu.

Pärnu linnakoolis.

Tema selleaegne venekeelne nimi oli:
„Тепловская 4-я классная рабочая
учебная“. Lühidalt aga hüiti „Топов-
ская учебная“ ja õpilasi rahvakeel-
gorodskoi poisid. Õpilased ainult poisid.
Tegelikult kuus klassi. Tähtab meie pra-
egusele meenelassile kõrgemale algu-
kõrteoreetiliselt, kuid tegelikult andis
tema rohkem teadmisi - sõnad ja õpilased
vanemas - 15-20 aasta vahel. Lõpetajad
peenis gümnaasiumi 4. klassi, aga kuni
järele õppides lõpetasid ka 6. klassi.
Sisuliselt võtsid tema kuni gümnaasiumi
klasside. Kooli lõpetamisel andis
õpetaja anda eksami „на тепловской
классе уч.“, seega peenis ametliku
õpilaste - postide, telegraafide, raadiote.
Edasi õppimisele - maa mõõdu ja
põllutöö kooli ning pedagoogilise
kursuse mõne linnakooli, kuni (Valgus).
Enamisi lõpetajaid astus ellu - ametni-
kes. Täheks õppisid edasi. Mõned läksid
enne lõppu õpetajate seminarile. Kihelkonn-
na koolide lõpetajad tulid neile andasse
klassi, samuti ka linna algkoolidest -
kolmandasse. 1. ja 2. klassis olid üsna
väikesed - ühes meenimis umbes 20 õpila-
sega kokku. 3. ja 4. olid suure - kuus
40 õpilast, 5. klassis - 30-35, ja 6. klassis -
20-25 õpilast.

Minu õhutus siin kooli astuma
August Haenschmidt endine õpilane, sellest
olime tõsiselt ühes õpetajais. Tõesti
minu ilmsa eksamit 5. klassi. Kuid
teisi pedagoogika klassi lõpetajaid

paar tükki oli võetud 6. klassi. Pärast
 uue alglist istumist 5. kl. hakkas
 peale võtma inspektor, et mind vii-
 das 6. klassi, pole 5. kl. midagi teha ja
 lähes mineema. Kõaluti küsimust, ja
 viidi üle. Hinnakesed ained, milles tehti end
 , tule vedada, oli algebro ja geometria.
 Algebrod hakkasid õppima juba su-
 all ja geometriat teadsi suured teadid.
 Loodusluga põis õppimata - arstoomis
 või õppisid küll, kuid loomade temast
 ei ole veel vist, võrkuseid ta ei teinud.
 Algebras oli alul veidike tume, kuid
 paulest juba oli armetele õigust
 hulga. Brit, perisio - aritmetika, algas
 ja venekeeliga (eriti kirjaleks töid).
 Otsis õpetajas mees, omale selle
 kooli aritmetika ülesannete kogu
 lahendamise selle kõik ülesanded
 ja tempiseid ka teevad. Venekeel
 aga andis kindi kursuse. Oli sage-
 aine ülesand lahendamise võime-
 line, Kirjatöö oli veel kirjutatud.
 Lõpetasid kooli ueladega - nähtavasti
 ei tahtud võralt tulema väga häis
 numbreid paana; inspektor Tiiklissi
 oli milles pärast selavamisega.

Kool algas augusti keskpaigas ja
 lõppes juuni alul eksamiga. Õppe-
 ained: usuõpetus, venekeel (lugemine,
 kirjutamine, teooria, grammatika
 ja kirjaleksitööd klassis ja kodus),
 algallus (üldine ja vene), maaditeadus
 (üldine ja vene), füüsika aritmetika,
 geometria, algebro, eestikeel, lühilugu
 võimlemine, joonistamine, joonistamine

Saksa ja prantsuse keele (mõlemas vabatahtlikult).

Õpetaja:

Inspektor Theodor Jakobip. Tirkliński -
tark mees, kaval, kuis hea tahtlik, pöör-
pealaega, ukrainlane; õpetas geometriat
ja füüsikat.

Mihkel Klaasse, Taalil, noor selu-
narist, oli varem elanud Siidli vabrikus
õpetajana; ainsuke eestlane, seega sõb-
ralik oma mees; õpetas 1. ja 2. klassis,
vanemates klassides usuõpetust luter-
lastele, pestikeelt ja laulmist; õpetas
ülinoori ja pööras rüü, nohtumisi.

Dimitri Dmitriev, noor institutist, hea
õpetaja, ja kavalatja, higea aaga
muus ja sõbali; õpetas venekeelt, ja
aialugu; higea oli kooli inspektoriks.

Nikolai Lazjestrnikoff, tark mees kuis
halb õpetaja - ei suutnud saavutada
pööras maksma, pööras tõn ei
kumlanud, teinud lüüsis kaduma-
loobiti kerneid jne., kuis kurgustamisi
ei aidanud, siis pööras - härras jätke
pööras. aga aga härras' seia ei kum-
lameid; õpetas maadeteaadest.

Aleksei Alekseev - enimest aostat
õpetajana institutidist tullis; pööras
võitu õpetaja, väiklase pööras;
õpetas aritmeetikat, algebrat, ja
pöörastamist.

Zimmer - vana taalane, õpetas
saksa keelt ja sakslaste usu-
õpetust, tõsine kuis pööras tõnseis.

Veber - prantslane, pööras maadest

tiinistline vana õpetaja, degenerant,
õpetas heosti:

Kõiklemist õpetas Dmitroev, keis
vähemli neid teinud. Ta oli minule,
peale klassi, kõige sümpaatsem
kui. Instituudi mehed oli hea
aldis kariduse ja oskusega õpetada.
Kõige huvitavamad olid Dmitroevi vene-
kirjanduse ja üldajaloo teinud, eri-
lise soojusega käsitles ta proua
revolutsiooni teema.

Õpetajast kohtusid I. klassis Tori
meest August Kalbust, oma naine põlve
sõbra August Lauri Reist ja Tori
eksamiist saadid Georg Lauri
võrdus Laur, Laurer ja mina, meist
kui mees aoluis sõprus ühine, mis on
restimis tänapäevani, see on aolukün-
men aostat, läbi kõigi raskete aegade.
Olime kipev kõis õpetaja, lüksime
sillo ja mees õpetajais. Pärast
kooli ja sõja ajal kõis väga sagedane
kõjavahetus. Endistest koolidest
sarnaseid sõpra mul pole olnud
ja kui mees teema sel alusel, et kooli
sattudes otsisid ühe naisepõlve sõbra
Lauri ja avastasi, et Laurer ja oli
üks Tori eksamiist. Ja sellest arene.
Laur ja Laurer polnud enam sõbrad.

I. klassist on meelde jäänud veel:
Jüri Kukk - Taali türald, laenu aolukün,
Pielburch - Pärnust, oli Tallinnas posti-
ametnik, suri aosto Tagoni. Riismon-
del - oli viimati ratsa rügemendis
leitnanting, minis peanõuk, oli suit-
setaja, püüdis ja kura mees ja;

Schults ja Kaupeldt - kaks laarapaisi;
kellest ei tea midagi;

Petson - laksapais, andeas; oma
ette täiesti; istus minu naaber piigis, kuid
pole teinud mitte olust, teinud, ei tea
teinud;

Oreier - Rernine õylane, lüksipais
ei tea teinud.

Hans Kosekranus - suure koovaga,
teinud, oma ette, vist turnus;

Martti Sander - Arest, Rernine õy-
lane, lõpetas Riia politseikomis-
sioonis Arsenali ülemaas, on turnus, pole
kümmeaastast aastat, siis teinud hea-
lõbi;

August Nigulas - Tänuvõtt, kehvad rahva-
laps, hea õppija, oli vist postil; olevat
turnus;

Kas, Tomsoni ja mõlemad mis Alhonen-
rid, üks pikem, tühedam, ja nobel lüksipais-
pole teinud midagi. Runkus, teine
väine naapais, on lõpetanud põllutöö-
kooli, oli vist kuskil õysetajana,
oli ametikoht - kohalasti teinud tühedam
hulga aastat;

Johannes Liruma - Pärnust, minu
laksu naaber, noor, tühedam pais, jäänud
tööstuses, kannuti pikem Tomsoni ja
Mihkelsoni, väga andevane ja lais,
sakkus asomil läbi, oli suur
änne, põles läbi, ja praegu põli-
seisukorras.

Mittemaad - ei tea kus.

Kreusman - ei tea kus.

Alfred Karhio - laev, Rernine õy-
lane, oli õysetajal, suuri väikseid töid

Reisman - eluine sõber, teenis Tallinnas
postil; Käärman - teenis Kalanur-
Körsel Leo - oli liitlast; Eward Ru-
gust - ole naine, ei teinud tegeles;
Koorit - ei teinud, Kuurman - ei teinud, Koiks-
niid kas vana - vist Pärnus postil, Kura-
ei teinud, Istam - vist Roodus' teenistuses.

Nõuemaist:

August Saulep - Pärnu politseis vist,
Ks. Kallikar Tomson - Kauruse - ar'alal.

Ja 6. klassis oli, Kallikar ka ühe-
võti olemas:

Johan Vihtersteis - Väandro Vihter-
andi vana pois, oli Lickiäski, muu-
kostil, res. shritser, praegu peremees
Kodis;

Kaarits - Pärnust, surmas, Keskmine
pois, oli teinud Riga valituses;

Oberpahl - Pärnust, andes pois,
ei teinud Kura;

Kepi - Kusafile Tõstamaa Ka-
dist, Keskmine õrstone, Kandi väik-
seid vana, suitsetas, vist postil teenib.

Aleksander Kuura - Tõstamaalt,
Keskmine õrstone, mehe ole misega,
arv postil teenimis, res. shritser,
praegu posti peavalituses, lõpe-
tas alikooli, peendur teinud aeg-
aalt Korku;

Karl Lihkelson - Tõstamaalt, paar
ja tügel pois, laisk, jõi ja suitsetas,
Kukkus eksaamil läbi, oli õpetaja,
surmas;

Karl Ilarkei - Raudust, tuli siiaist,
Keskmine õrstone, õpetaja Raudus-
peremest aega, oli ka Tõvis õpetaja;

vist, uhtori vümal okupatsioon
aial Pärnus;

Villeu Tamme - tel. Lindist, keskus
õpilane, praegu politsei peavalitsuses;
Kirikal - ei teo;

Jürgens - Vändrost, Kukkus läbi,
ei teo;

Reileus - Põlist, laia pois, Jürgens
ja liikelsoni sõber, hõltsoris ja peum
doris, Kukkus läbi esamul, praegu
uudis peumees, Vabadussõja ajal
uõgi läbi tõdul teo vna talus;
Andus Saast - Saugost, tara pois,
luges pafu, ei teo kus;

Johannes Liido - Tõstamalt,
andevaeus, vist Kukkus esamul
läbi, luges homnikuti palvet, tüis-
time uõstias, lobus teltskonnas, nime
oli liie patafonis sõjavõe ametis,
praegu peavõnile, jaan Kirian
Kõster Tallinnas.

Johannes Leuges - aiaus se, län
gümnaasiumi, väise, ja väise pois;

Teelik - aiaus veelase, tüme
vau 12ji venekeels, väise rauma
alle, Kukkus vist ka läbi, pole enas
naineus ega kuulnud (nime oli uue-
nen, ja tuli meele alles kui kõis teise
läbi siis ja veel teine päi).

Pärit slult õpilased praegu
peoleus - maalt ja linnost. Siiski
publikatsioon nagu siis linnas poisis.
Teadmiselt aga maa poisid tüse-
damad. Kõikelt sõbralis telts-
konnas - kilem on üksteist kohatus
heal meel.

Vanematel õpilastel oli juuresole-
lega ühine põranda alune tubing
"Taim", sellel raamatukogu ja taot-
les peamised õigonduslikke sihte.
Ilmselt seenu veel ei peostat. Olin
liiga vähe aega.

Lõplikult hoolitus na õpilaste selts-
konstansi uuvatusse ast. Olistatse
tuunis, kus omavahel õpiliseda
Kunst. Karasati naisevaid
ja pöde õhtuis. Väite pubis oli
Dmitriev. Mäletas, Rondsme ette
venesels. ~~Kanusa kaupmehes~~ mingi
naisear, vist Čehovi oma, kus Dmit-
riev mängis ise pea osa ja uimul
oli kaera kaupmehes osa. Olin
hüüas, esimest korda laual ja
uues karkas pisosma. Kae-
cestrukele naiseari oli, kus pea
osa mängis taudes. Laulus
moleuis Rukis.

Eesti rahvusluse suhtes oli
õpetajad kõigiti heatahtlikud.

Kevadel oli pidupäevaks
Sina looja pures metsa istu-
mise päev. Igata istuta ähe
männu. Vist rojal siis tootse
saia ja piima.

Käisime ekskursioonil tal-
hofis.

Õppamis kevadel oli vahet-
aegadega. Restalol vähegi tä-
to- te vöis vahel ajal voolata
aiane põhjalikult ära õppida.
Käisid Riia ts. surmaigal
õppimas. Eksamitel oli spar-

jalgaat väga maes. Kirjalikkude eksa-
mide eelpäeval peeti õpetajate väike-
suse teemas ühiskas määrat. Need
aga oli vaja teada teada. Õpetaja
klaasid hakkas seadul misgil põh-
tel - vist lõpetas jõumassiini ja
palkos omale asendiks minu sõbra
August Henschmidt. Tema kaudu ole-
sime teemas teada, kuid teema ei läi-
nud korralekula, kartis kiistatust ja
ka kahtlustest ühtlasi. Nüüd leiti:
5. klassis oli väike Kanuga paiss-
jansoni. Lasti nojamest õpetajate
toa alla ja korraldada puhata teha ja
jansoni roosid sinna sine noorlehe
ajast. Suurel ta siiski vist teada ei
saanud. Sellesil aastal oli kaet
kui ära noorleht ja läbi lae uuesti-
dameist kuulatus. Inspektoril oli
võisid väimasel õhtul kaja õpetajate
toa kõrval ammas noortide toas Ri-
gutasa aritmeetika ülesanne tabelile
valmis. Sellesil aastal on nojamehe
abil tabelil võtta paigutatud, et
Rigutus peegli kaudu nähtas kusa-
gle Kanu. Sel aastal ei läinud
Koru vist midagi teada teada.
Kirjalikkude eksamite ajal aga
Korudati nojamehe tuppa rida
paremaid õpilasi. Kellel anti eksami-
nustel teemas teada, kes Rigutoni
tüvi valmis ja saatsid klassi
väga käigatega. See ka vist ei saanud
tagaajõgi, sest kõige suurem õjoni-
seerite firmaga. Ihtu minu kõrval
ja mina, olis lõpetanud oma töö.

Kirjutasi na temale meeleandoli teist-
 Guseva keel omale, mis ta omale kir-
 jutas ümber. Töö pidi olema minu
 omast mitte halvem, kuid minu sai
 5, ja tema 3. Täheleval hians oleas-
 talvistest teadmistest ja siis teuti
 1 ja 2 poolse võimeid põhjalikult.
 Kirjale suulised eksamid toimusid
 psühholoogia. Igal ühel oli oma kirjutus-
 tuse programm. Pärast psühi ootust
 üeldi selle keemur vafult ja küsiti
 kaasajastant programmi. See aga
 oli nõnda koostatud, et ta silmas peetas
 algos ja lõppes programmina, kuid
 kes nappina oli kokku võetult kirju-
 tatus ühe psühi siin. Mõtlemisses
 anti küllaliselt aega, millest jätkus
 psühi siin ära õppimiseks. Mina
 viik alati seda ei kaotanud, teadsin
 selleta. Mõtlemisses ajal oli võimal-
 leis taanduda ka taholi taba
 ja lugeda päris raamatutest. Seda
 tehti venekeele grammatika esse-
 mil. Läbi kukkujad käis said
 kindlasti spargalka ja raamatut
 kuid siis ei suutnud midagi voo-
 tata. Sellest tõelisi keel pole
 õppinud, siis ei aito eksamil ka
 kõige parem spargalka. Mulla tundus
 et õpetaja oli spargalkade-
 teadlikus, kuid ei püüdnudki neid
 ja see oleas ajatu oleus. Saatus
 vastu, kka ei saa. Kükkusid
 läbi ka käis udfad.
 Arvutes oli õhtuti palutades
 edon tagasi Riitli. Tänavale, jüu-

hariduskorist vaktida ja küls liis.
Pafus käisid ka liivafasol. Teat-
rit Pärnus sel ajal polnud, ega ka
Kinat. Kins üldse ilmus sel ajal
alles esmakordselt.

Korteris oli alul S. Veski tänaval
Veskoja Liisu, ja tema mehe lläelto
Andres Künnapase puuris. Liisu oli
meie isa tädi tütar. Seal kolisid
paari kuu pärast samale tänavale
laeva kapten Saapas' e majasse.
Tädi juuli tuli ka liinua. Glassme
äie tillukeses toakeses. Tä tegi tüis.
Kõikid olemine, mis meid oli oli väga
moodis, laeti kallias. Kevade pool
kolisime Riis tänavale Kosekra-
nuse kooi majasse. Juuli avas
sin kuulumise tööstuse. Teisel oli
õpetajate Mario Teearu - minu
hilisema aja sõbra õpetaja
Aleksander Teearu töö. Teearu
oli Lauri ja Maureri sõber. Kehva.
Raha puudusel oli vesi sel aastal
koolist võfos ja lõpetas higeid.
Pärnu Pärnus juba kaheksat
aaga õpetajaks. Selles majas ju-
tus meil tule õnnetus. Viiskraami
sainu kōin väga varostati mul
ära ainult ühe püksid. Tuli
levises ja põlesid mitu maja. Per-
mees süüdistas Teearud tuliste süte
põõnigale viimises. Oli kohus.
Oli tunnistajaks - esimest korda
kohus. Jõis tagajõuetu. Viima-
seid kuuks elosis Riis tänaval Kosa-
mude kõrval Sakkevi Andres

Ollins majas; kes oli sel ajal Reini mees-
 priime meheks. Siis jätkasid juuli ja
 Lilli koheselt kutsumise äri mitu
 aastat.

Kõri kevadel kohtasid liinas Koro-
 nula Mäelto jubaam, juuretsoni, kes
 oli mul hea tuttav ja kes lootis et
 minust saad teuale kälmees (Mullu
 Lepinu Miius Tooni kaudu). Ta ostis
 looni sel ajal ja läsi üht partii
 viimsa saksa maal. Tüs mind kõtri
 ja pootis lihvõre. Oli soledosti
 purjus ja süda läikis pärast
 juuretsoni ja teine uaine. Lepinu
 juuli minu kooliõde. Lefi Koolist
 on mõlemad surnud.

Oli tuttav ja läbi käidav Au-
 gust Hanschmidt veena Eduard
 ja õe Hilgaga, kes õppisid juuno-
 tünnis. Eduardiga läks me
 korti kooli seltsi juunioristide
 pidul. Sattus me pubreti. Jäme
 marssi, kuid minul oli kõigest
 15 kopikat raha toorus. Jäin
 ühe klaasi ja etaspidi seile peit-
 lesin vosti. Massin oma viim-
 se raha ja aerasin ära
 Raha poki mul kooli põlvus Rina-
 gi. Elund Rulluses. Sel ajal
 olis talu sisetulekus väga naapid
 ja 12a väga karkkaidelid.

Pärnu Liinakooli endisist
 õpilastest on jäänud hiljapast
 vusele: professor Jüri Mluoto,
 kindral Tõrvan (kaas veada),
 kolonel Seimann, major Marti,

Sinodi koolis.

Kogu varem üldiselt oli tarilaste eelõppimise tihedus andekamatel, ja mitte küllalt peenematel - kooli õpetajad. Selleks viis tee sinodi vabriku kaheksaklassilise ministeeriumi, suure pedagoogiliste kursustele. Seal edasi viis ka peadõpetajad, omandades iseõppimise teel vastava keele lõpuliikumise, või minna edasi seminaris. Illias ja Tõnis isegi olid kõrgem viimast teed. Seminaris teoreetiliselt võeti vastu kihilkonna kooli haridusega, kuid suure konkurentsi tõttu oli vaja rohkem teadmisi varustada, ja neid andis parajad portsid, mis nimetatud kursses.

Illias andis selleks kõik vajalikud juhendid. Ennekuulavalt (nõuetele) tuli selleks kirjutada. Isa käis suures selle üle isiklikult, ja kõneldes. Kooli lüksis, kus viisid „nõuetele“ korda. Seda polnud enam vaja, ja oli liiga. Võeti vastu lühiajaline, sest tuus polnud kuigi suur.

Kooli töö algas vist augusti keskpaigas, uue kalendri järgi 1. augustil, Isa viis hobusega sinna. Maagumise viided, viiskad võrdi ja teid moos kaasa. Seal oli internaat. Oli tüdrukud, kes valmis- tas soovijatele taitu. Aga viisk mõned tegi- vas ka ise. Leib ja või, jalg mureduks ka- tas, kuna liha küpsutati; suppi, tee ja kohvi keedeti. Maagati paaris väikeses toakeses. Söödi kääritatud. Üks väike tuba oli klassiks. Tõrdu moosatoos algajalt päev, samuti peen. Käisid koolis seal ka paljud tüdrukud. Illias

aga elati seal püüdest püüdenud. Teise
 noma käisid sünnel rüba poisi - te
 beenas varredel. Peterkopp Toomas viis
 tagasi. Oma teatas te sündimisest seel-
 lises, mille oli kinnitanud leiva pätsi-
 keelge.

Siin oli alavärs ja suur vabur.
 Mea paistis paju undiseid. Rohvaga
 ja seltskonnaga esamisel polnud mingi
 kokkupuuteid. Elati täiesti teletud kloori-
 elu ja teebiti. Tööd oli paju - kõrvalis
 mõtteid ja aju üldse pähe ei mahtunud.
 Siis olid ka kurnesloostel mingi kõr-
 val kurne - ka ovi nägigi oma vahel.

Õppeained olid samad, mis kihelkonnas
 kuulis, samas õpperoamatus ooli
 seltsi. Kuid näudmise paju seun-
 mas. Kuti ainetes seltsis: pedagoogia,
 mitmesugused metoodikas, didaktika
 ja psühholoogilised teemad. Tüümsed olid
 rasked. Käigepaalt tuli valmistada
 üksikajalis nospent, kus esitati
 kõik küsimused ja uile loovetava
 õpetuste küsimused. Tunt tuli anda
 proov. Seenes klassis ja vabari
 lapsed väga ulakas. Ükskui saivat
 toime ilma õpetaja abita. Tunde
 keeloris kõik õpetused pealt. Kaas
 neist assistentid ametlikult,
 entoris kirjaltikud märkmed ja
 arutlused sponeerid. Ilvori val
 viisid ja ooli näg. Igal mehel oma
 viisid. Kende viistade abt tuli anda
 laulu tunde ja oolil näg da
 hommikutis kooli palve teinud.
 Õpetustes olivat.

Torist - Mikkel Tober (Rüüro) ja Gus-
tar Tomingas. Tober oli andekas ja hea
tünni andja. Tomingas pidi olema.

Mikkel Mikkelstein - Tammest, õppinud
Taali ministeeriumi koolis. Väga täpne,
tõusa kõrvirõõga pois; sai hiljem Pärnu
Kõhukirurgia juure kirjutajaks. Põlv enam
tünnu eest aastaid armis temast.

Hendrik Anso - Karksi. Kirgast ja
gaudega. Vanem mees. Aja käes väga
tegev. Kist oli temal ilus kurasid midagi
rebenenud. Kuulus eesest midagi suuremat
ja tõgemat. Õppis Ladina keelt. Kist
pärast, kka õpetajaks. Õstis ajal oli
Pärnu maa valitsuses, ja Haridus minis-
teeriumis ningil kõrgel kohal, sest aga
hariduse nappusel teiselisel ette käis-
del mõne aasta eest lüks peatuse.

Jaak Anso. Tuvastust. Keht pois.
Veidi tohok. Lohakalt riides, kabe alati
ajamata. Istus teist aastat. Oli õpe-
taja, kuid tülitseis, gal pool. Hiljuti
oli ajakohis, et ta tagaastet ametist

Juhas Jürisoo. Kolhoetist. Pikk ja
tegev pois. Keht. Istus teist aastat.
Sel aastal polnud teadustel viga. Oli
võrd Anso ja Anso mees; tünnu.

Jõu ratsumiseks oli kabe puudlane naab-
pika - seda tõsteli ja aiti ühe pea ühe
po. kabe kõega. Anso aga variti;
süs lüks mõni kord lõõmas. On
kurasid kil. ri. pool õpetajaks. Algu-
peale tüüpiline, kõhuras nibe aast-
aunist. Iles varemil ajal teda paar
nõrka tünnu.

Heinrich Turp. Kurasid. Hulgimaalt,

viisk Paistust Pärit. Kehvis, keis siempaat-
ne. Istus ka teist aastat. Oli enimesel aas-
tal Vändra Pumb. ajal. Siis kadus
stunapiirilt. Praegu vist kusagil Tartu
maal õpetajas.

Liiksel Reimann. Türit. Istus ei paist-
nud. Kadus otseselt iluist.

Hans Kukk. Tõlenuisest vist. Väime,
deas. Pole väime enam. Arvas, et
teenib majandusministeeriumis. Jõoge-
likult on lõpetanud ülikooli.

Karl Talt. Laiksaast. Jõi istus.
Oli ja va praegu kogu vallo õpetajas
ja ühtlasi kogu talu peremees. Teadmine
ühes 9. ja 10. Vabadusõja ajal.

Õpetajas:

Jaan Aas, voolijuhataja. Tava
suur habemega mees. Kõrvalik, aga kaal
puurus ka heatahtlik vana. Oli
temaga helem. tihli. Korku puutunud.
Paeq Viktor, no. kaitse ja 4. Risti kave-
er. Tava Aas on mõni aastat sus-
nud.

Georg Freiberg, türe, alati tõine,
ükskõikne, keis vihaselt võjokur!
Suur porra. Praegu peanvil
jorma kaitse järeldusel. Oli väime
paeq Roman - eite keis. Tütar Aleksan-
da on mehel August Kalbusel.

Stepan Matvejev, venelane, alati
tõine, ükskõikne. Ka suu poodik.

Johannes Udikas. Tuli noormehega
hüpsel. Ilmetu. On Pärnus ihe algkooli
juhataja. Matvejev on Pärnitsas
algkooli juhataja; kõigi teas ihe
manöövi ajal. Suu jaks mees.

Kevadel lõppes töö eksamiiga. Oma
õpetaja ja rahvasoolide inspektor
J. Mamontov. Eksamid mitagi ei mõlta
enam. Võiolla, et eksamineerijad oli
linnaarvli inspektor Tšiklinski ja Tois
eksamineeris linnaarvli õpetaja Orlov.
Sügisel sai tunnistuse № 727 „Ydo-
cmobopereis“, millel Mamontov ja
Apariki allkirjas. Numbris hea (4),
peale elukombelt, mis vägahea (5) ja
praktiliste tööde, mis rahuldavas (3).

Kursuste tulukusest oli venekeele
ära õppimine nii kõnes kui kirjas. Iga-
päevaseks kõnekeeleks oli venekeel ja
sellele lisati venekeele keele õpetaja.
Süü sai aluse vene keele õrku, mis hifem
linnaarvli ja õpetaja eksamitel
raskuseid ei tunnustas.

Oli sündis 1905/1906 õppeaastal.
Jätku ajal teostus puuane aasta.
Kursused sellest ei peetud. Oli
peale el pimeoolikaga vabake
kajlas, kust võrgu veel viidi kogu.

Oli üks ränk tempumise aasta.

Õpilozist on meelde jäänud tütarlap-
sed Ader, Mary Reistelt, Kunst' (2 äde),
Jumma (suri kevadel, oli vist Mihkel
Tõhveri südamel lähedal). Miu piljus
vüübisid hea meel Mary Reistelt; oli
hifem Pärnus gümnaasiumis.

Kaasõpilozist on kontast püsinud
Tõhveri (kulga aastat, pärlde Haapsalu-
uuenes), Taltsi ja Kusoga. Teised on
elurapiirist kadunud. Peale Re-
maani ja Mihkelsteini, sellest ei tea
mitagi, kõik allis elavale kulga.

17!!

Pidi olema 12 õpilast, nagu apostleis
ja ikka viimane, kumb see kaheksikümnes
Päter Rahn. - Intellektuaalne noormees,
parit Põltsamaa poolt, vähemalt oli
õppinud enne Aleksandri Linnakoolis.
Oli Hans Kukega üheksa kandi mees.
Õpilasi toodi kõiki hobusega uuest.
Kist Rahn ja Kuke vaas käis ühe hoby-
ga.

Süü olivat käigil Kraat, a moniskid.
Matilene sisk peris ja toikis. Oli, n
vaga harjutada end õpetaja olemisses.
Moni kehvini kandis aga kll pluuget.

Õpetajad.

Sel ajal kandis õpetaja nimest „Koolmeis-
ter“, mis hiljem muutus „koolõpetajaks“. Tänuks
üeldi „Koolitaja“.

Tänuks Sindi pedagoogika klassi lõpetanuid
tuli kaanata esimene õpetaja uolito. Võimal-
dus saada abi Koolmeistriks. Riigi vaatlus
sai kaanata alles siis, sel, sest siis tais kätte
alles teenistuse ja ka valmises olid siis sel.
Kalla volikogu valisid, Reulitares sellest
ajalehes. Enamist uolito aga oli ühe õpe-
tajaga. Ainult Tõnis, Tänuks ja Kooksi
poolt olid Pärnumaal kahe õpetajaga.
Üldse ka meil maakonnas oli kahe
õpetajaga koolisid oake. Tõnis oli sel
ajal ueli Kooli. Kura Sel, Levi ja Randi-
võlto. Igas uelst 2 õpetajat. Kuralt oli
lahnenud Theodor Lütig, teus asemele
valiti sama Kooli ringkonnast pärines
Mihkel Tohver. Seljal, meil ringkonna
koolis, oli Peeter Jõnis, kellest aga ta-
heti lahki saada ja uelst valiti siin-
na asemele. Ilkuseis seal ka ühe pööro
ja siis kadusid ära. Jõnes tuli tagasi
ja õpeti teda võrg. Tõralikult Pärna
pere poolt võrg. Randvõlto vist
oli Bergmann Tänuks, aga kes oli Levi,
seda ei mäleta. Turp sai Tänuks
Pumbivõlto. Si olus kusagile minna.
Ühe- vümasus valmises uolito Uue-
Tänuks Väiera uolito. Oli aiaaas
nandidaas uolito peal - teist koolikoolt.
Secretar Morton, juhas oli minn uolito
tuttav - meil koolt pärit. Palk
15 rubla kuus - 7 kuus uolito Kooksi
105 rubla. Valmine hilises ja ametine

jõuvis 15. oktoobriks asunud 1. novembrisse, mil
 kool oli juba alanud. Isaga käisime ühes
 valimisel ja ta viis minuga hobusega
 kohale. See läks siinast Pumbioja ja
 Tihtra kaudu - umbes 14 km. Tõndi, poma-
 ganise viided, pesu kaun, lamp, teidu
 mood ja muud maja tarbed kaasa.
 Koolijuhataja August Houschmidt oli
 ka poisimees. Kesk perekonda inimesed
 olid koolijuhatajais, seal olid nende
 juures koolil. Kuid siin tuli esimesel
 valimistal. Tõrjuskut me ka ei pidanud.
 Oli üks vilets slemine. Tõrjuskut oli
 kolm tuba. Ühes olid misid elad Houschmidt
 teise olid misid elad Keskmine -
 seal oli ühine soogi ja vöerosti
 toas.

1935-40?

L15A

1939?

LASTE-PIDU TORIS 1924
VÖIMLEJAD

Mart Tuisik 13.12.1889.a. - 30.04.1942.a.

Õpilane: Tori-Selfa koolis; Tori kihelkonna
koolis; Pärnu Linnakoolis; Sindi Pedagoogi-
lise klassis

Õpetaja 1906.a. - 1919.a.

Mue-Nändra Võiera Hlgekool

Tammiste Mannaru Hlgekool

Tori Randivälja Hlgekool

Nuustaru (õtepääd) Progümnaasium

Tori Nüra Hlgekool

Pärnu-Jaaguvi b.ül. algkooli juhataja

PEDAGOOGIKA
ARHIIVMUSEUM
FOND 41489

LISA

TUISK, MART VR II/3 (13.(vkj.1.) 12.1889 Pärnumaa Tori v. - 30.04.1942 Venemaa) Eesti sõjaväelane, kolonel (1935). Abielus Kata Reier'iga 1927.a-st. Lapsed: Aino (1929), Elna (1931), Jüri (1932), Vello (1935). Lõpetanud Tori kihelkonnakooli 1905, Sindi pedagoogilise klassi 1906, Pärnu linnakooli 1908. Omandas algkooli õpetaja kutse 1908 ja koduõpetaja kutse 1910 Pärnus. Sõjalise hariduse sai Odessa lipnikekoolis 1915, Alalisvæe Ohvitseride Kursustel 1924-25 ja Kõrgemas Sõjakoolis 1925-27. Töötas kooliõpetajana Pärnumaal 1906-12 ja 1913-14, Nuustakul (Otepää) 1912-13 ning koolijuhatajana Pärnu-Jaagupis 1918-19. Võttis osa I ms-st 1914-17 tõustes pataljoniülema kt-ks. Osales lahingutegevuses Saksa vägede vastu Augustowi ruumis 1914-15 ja Austria-Ungari vägede vastu Galiitsias 1917. Sõjaliste teenete eest sai 3 ordenit (P. Georgi 4.järk, P.Stanislause 3.järk, P.Anna 3.järk). Vabadussõjas Pärnu Kaitsepat. sidekomando ülem ja 9.Jal.pat. operatiivadjutant ja polgu ajalookirjutaja (alamkapten 1919). Võttis osa lahingutest Punavägede ja Landeswehri vastu. Teenete eest sai Vabaduse Risti I liigi 3.järgu ja 25 000 marka. Läti Vabariigilt Karutapja ordeni 3.järgu. Järgnevalt rooduülem 9.Jal.polgus ja 1.Jal.polgu 9.pat.-is 1920-21; Kindralstaabi Valitsuse III osak. ülem abi 1921-24; Kindralstaabi III osak. ülem abi ja II osak. A jaosk. ülem abi 1924-25; Kindralstaabi V osak. B jaosk. ülem 1927-29 ja ühtlasi Sõjaringkonnakohtu ajutine liige 1928; Kv. Staabi V osak. ülem 1929-34; Auto-Tankirügemendi ülem 1934-36; Lääne-Saare Kaitseringkonna ja Haapsalu garnisoni ülem 1936-38; Tallinna Tehnikaülikooli Riigikaitselise Õpetuse Instituudi juhataja 1938-40. Võtnud osa paljude org-ide tegevusest. Tori karskusseltsi "Täht" esimees 1914; Pärnu-Jaagupi Hariduse Seltsi esim. 1918; Kõrgema Sõjakooli Ohvitseridekogu juh. esim. 1926; Tallinna Garnisoni Veeremänguklubi esim. 1930-36; Kv. Staabi Ohvitseridekogu abiesim. ja esim. 1930-33; Vabadusristi Vendade Ühenduse Keskjuhatusse sekr. ja juh. liige 1931-40 ning Tallinna osak. sekr. ja juh. liige 1930-34 Vabariigi Ohvitseride Keskkogu juh. liige 1931-34 ja 1939-40; Läänemaa Skaudisõprade Seltsi esim. 1938 jmt. seltside ja org-ide liige. Määrati 16.07.1940 Sv.Staabi ülemaks. Sügisel 1940 nimetati 22. Territoriaal Laskurkorpuse staabiülemaks. Komandeeriti juunis 1941 koos mitmete teiste kõrgemate ohvitseridega Moskvasse Sõjaväeakadeemiasse. Arreteeriti 19.juulil 1941 Moskvast. Mõisteti 1942.aasta aprillis toimunud kohtuistungil surma. Lasti maha 30.aprillil 1942.aastal Venemaal. Surmakoht ja matmispaik teadmata.

Jaak Pihlak.

B: ERA F.495. N.1. S.728; EAT 1932; EVK 1935; Elna Tuisk'i andmed 30.11.1996.

T: "Eesti rahvaväe 9.jalaväe polk 16.01.1919 - 1.01.1921" (Korraldanud komisjon a-kpt. Tuisk, a-kpt. Tomson ja a-kpt. Maasik) Tln., 1921;

"Johan Laidoner. Mälestusi kaasaeglasilt" (Kolonelleitnant M. Tuisk - komisjoni sekretär, materjalide koguja) Tln., 1934;

"Kolonelleitnant Johan Schmidt. Jooni elust ja tegevusest" (Toimetanud komisjon kolonel M. Tuisk, major R. Taalder, major J. Toomsar) Tln., 1937;

M. Tuisk "Ülemjuhataja kindral Johan Laidoner" Tln., 1938.